

Л. М. Яременко
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
м. Київ

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ СКЛАДУ АРХІВНОГО ФОНДУ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

Архівний фонд Національної академії наук України (АФ НАН України) складається з сукупності документів, що утворилися в результаті діяльності Президії, відділень та установ НАН України, організацій-попередників Академії, громадських організацій при установах, матеріалів особового походження видатних вчених НАН України. Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (ІА НБУВ) як головний архівний підрозділ у системі НАН України забезпечує формування, зберігання, облік і використання документів АФ НАН України.

Враховуючи нові важливі науково-дослідні, методичні та організаційні завдання, поставлені перед архівними установами Законом України “Про Національний архівний фонд і архівні установи”, ІА НБУВ приділяє значну увагу надзвичайно актуальній і багатоаспектній проблемі оптимізації складу АФ НАН України, зокрема його специфічного документального комплексу – фондів особового походження. З цією метою ІА НБУВ розробляє, провадить та постійно уточнює списки фондоутворювачів – джерел комплектування Архівного фонду – установ та видатних учених НАН України, розробляє методичні рекомендації щодо поліпшення якісного складу документів АФ НАН України.

У Положенні про архівний фонд особового походження видатного вченого НАН України, розробленому ІА НБУВ у 2000 р., визначені фондоутворювачі таких фондів: дійсні члени, члени-кореспонденти НАН України, вчені – засновники окремих установ Академії, наукових шкіл та нових наукових напрямів, автори визначних наукових відкриттів, лауреати вітчизняних, міжнародних та іменних премій НАН України тощо. В Положенні розкривається і видовий склад документів, що входять до особового архівного фонду, порядок передачі їх на постійне зберігання до ІА НБУВ

і включення до складу АФ НАН України, особливості зберігання та використання. Важливе місце в Положенні займає розділ про джерела комплектування особових фондів та заходи ІА НБУВ по забезпеченню їх повноти. Обумовлена і прижиттєва передача документів фондоутворювачів на постійне зберігання до ІА НБУВ, і передача документів після смерті вченого від спадкоємців чи комісії з документальної спадщини вченого, що утворюється в установі, де він працював, від установ і організацій, в яких відклалися особові документи, та інших осіб, в розпорядженні яких знаходяться документи вченого.

Але, незважаючи на всі упередження щодо концентрації документів вченого в єдиному особовому архівному фонді, архівістам ІА НБУВ поки що не вдається запобігти розпорошеності таких документів по різних фондах як установ Академії, так і архівних установ України і зарубіжжя. Це обумовлено рядом суб'єктивних та об'єктивних причин. Документи вченого передаються до архівної установи ним особисто або його спадкоємцями за умови добровільності. Іноді фондоутворювачі за власним бажанням передають частину документів до архіву Академії наук – ІА НБУВ, частину до інших державних архівів або архівів вищих учбових закладів України. Не поодинокі випадки, коли в установі, де працював учений, створюється його музей, а до експонатів залучаються не копії, а оригінали архівних документів. Не завжди документи вченого надходять від установи в повному обсязі, є випадки, коли документи незаконно залишають у себе учні або колеги вченого. Треба зауважити, що й співробітники ІА НБУВ інколи не дуже активно і своєчасно займаються комплектуванням особовими архівними фондами, не завжди повно виявляють коло установ і осіб, в яких могли відкластися документи вченого, беручи до уваги, в основному, останнє місце роботи вченого.

Пропонована стаття присвячена одному із шляхів оптимізації складу особових архівних фондів учених НАН України, а саме поповненню таких фондів документами, що відкладаються у фондах установ Академії. Це видається можливим за умов співпраці співробітників ІА НБУВ і наукових архівів установ НАН України при формуванні особових фондів учених та використання описів науково-дослідної, науково-організаційної документації та документації з особового складу установ Академії як інформаційно-пошукового масиву документів для поповнення архівних фондів учених.

Офіційна документація, що утворюється в процесі діяльності установи і відкладається в її архівному фонді, має свої закономірності побудови і формування, відмінні від документації, що складає особовий архівний фонд. Але деякі види документів є спільними як для фондів установ, так і для

особових фондів. Згідно з Положенням про архівний фонд особового походження, частина таких документів не включається до складу особового фонду. Це – підписані вченим протоколи, загальні звіти, накази, постанови, телеграми тощо, що відклалися в процесі діяльності установи, де працював учений. Проте в установі залишається ще значний блок документів ученого, від правильного розміщення і залучення якого залежить повнота фонду вченого. До нього належать:

- наукові статті і доповіді, монографії, дисертації, річні звіти про діяльність, про закордонні наукові відрядження;
- рецензії на наукові праці інших осіб;
- документи про присвоєння почесних звань, про висунення на здобуття державних та іменних премій;
- стенограми засідань спеціалізованої ради по захисту кандидатської або докторської дисертації вченого;
- протоколи або стенограми засідань Вченої ради по обговоренню праць ученого, підсумків його наукової діяльності тощо;
- особова справа вченого та інші.

Серед цих документів є такі, що, безумовно, належать до фонду установи і водночас містять конкретну інформацію про наукову і громадську діяльність ученого, і є документи, що за специфікою можуть входити і до фонду установи, і до особового фонду. В цьому випадку першу роль і відіграє суб'єктивний фактор – професійний і кваліфікаційний рівень підготовки співробітника наукового архіву установи, від якого залежить правильність проведення експертизи документів при відборі їх на постійне зберігання і визначенні місця цього зберігання у архівному фонді установи чи вченого.

З вищезазначеного переліку протоколи і стенограми засідань Вченої ради, спеціалізованої ради по захисту дисертацій є офіційною документацією установи, що відображає наукову, координаційну, організаційну діяльність цих органів. Але вона містить й цінну, змістовну інформацію про початок наукової діяльності вченого і подальші його здобутки. Зрозуміло, що вилучити ці документи з фонду установи до фонду вченого неможливо і неправильно. Потрібно якомога репрезентативніше подати інформацію про вченого в заголовках справ, що входять до описів на документацію установи. Особливо це стосується стенограм засідань спецради, при формуванні яких можливі два варіанти. Перший, коли формується окрема справа зі стенограмою або протоколом по захисту дисертації однією особою, і в заголовку винесене прізвище цієї особи. Цей варіант найбільш інформаційно повний, адже є можливість виявити документи

видатних учених за ранній період їх наукової діяльності до обрання академіком чи членом-кореспондентом Академії наук. При другому варіанті формування справ з названими документами, коли в одну справу включаються всі стенограми за рік, інформація про осіб відсутня. В таких випадках можна рекомендувати установам після заголовку справи в дужках зазначити прізвища осіб, що захищали дисертації.

Відділом документознавства ІА НБУВ у 2000 р. були розроблені Методичні рекомендації зі складання описів на документацію АФ НАН України в установах Академії. Але в них, зрозуміло, основна увага була приділена документації самої установи. Ми вважаємо, що сектору комплектування і наукового опрацювання документів особового походження ІА НБУВ спільно з сектором діловодства і відомчих архівів треба розробити доповнення до цих рекомендацій, що стосувалися б питань відбору документів ученого з блоку документів установи, можливостей їх включення в описи установи, специфіку їх описання, зокрема необхідність відображати в заголовку справи наявність документів видатних учених НАН України.

За умови вірно проведеної наукової експертизи і подальшого формування справ наукові доповіді, звіти, особова справа та інші документи вченого, що відклялися в установі, повинні виділятися в його особовий фонд, але, на жаль, дуже часто вони залишаються у фонді установи. І якщо вони включаються до описів документації постійного зберігання, то вилучити їх уже нереально. Залишається можливість поповнення архівного фонду вченого такими документами в разі їх віднесення до опису документації з особового складу тривалого зберігання. Насамперед це стосується особової справи вченого (хоча за правилами вона повинна включатися до опису документації постійного зберігання, але часто, особливо в 70–80-і роки, особову справу академіка або члена-кореспондента відносили з іншими кадровими справами співробітників до опису документації з особового складу). За актом прийому – передачі їх можна виокремити з такого опису установи і приєднати до особового архівного фонду вченого, що відклявся в ІА НБУВ.

Отже, з метою оптимізації складу особових архівних фондів, поповнення інформації про наявність документів учених у різних фондах співробітникам сектору комплектування і наукового опрацювання документів особового походження ІА НБУВ, на нашу думку, необхідно сконцентрувати увагу на вирішенні таких завдань:

1. Вести і постійно уточнювати списки фондоутворювачів Архівного фонду НАН України (видатних учених). З метою повноцінного і своєчасного комплектування АФ НАН України особовими фондами вчених роз-

робити більш досконалу форму таких списків з урахуванням всебічної інформації про життя і діяльність ученого.

2. Установити тісне професійне співробітництво з науковими архівами установ НАН України для проведення кваліфікованої ретельної експертизи офіційної документації установи на предмет виявлення документів видатних учених до передачі їх до цих архівів і оформлення в описи постійної документації. З цією метою постійно проводити семіари для завідувачів наукових архівів установ Академії. Найближчим часом провести такий семінар із залученням і вчених секретарів установ для ознайомлення і впровадження в практику роботи “Положення про архівний фонд особового походження видатного вченого Національної академії наук України”, розробленого ІА НБУВ в 2000 р.

3. Розробити методичні рекомендації по виявленню, експертизі, науково-технічному опрацюванню, обліку документів особового походження видатних учених і складанню науково-довідкового апарату до них в установах Національної академії наук України, в яких передбачити окремі розділи для установ, що мають право постійного зберігання таких документів і для тих, котрі зберігають їх тимчасово.

4. Розпочати роботу по виявленню документів видатних учених НАН України у фондах установ Академії за затвердженими Експертно-перевірною комісією описами і оформити отримані відомості в самостійний покажчик.

5. Створити єдиний алфавітний каталог на документи фондів установ і особових фондів учених НАН України.

6. Брати активну участь у передачі документів установ на постійне зберігання до ІА НБУВ з метою виявлення і можливості вилучення з фондів установ документів особового походження для поповнення архівних фондів видатних учених НАН України.